

Dr. Cevat Mazhar Bey nasıl intihar etti?

Şeref Etker (*)

Hekim ve kimyacı Dr. **Cevat Mazhar Bey** 1934'ün 10 Martında, Arnavutköy'ünde Ayanofri (Aya Onufrios ayazması) Sedüzeri'ndeki (Set sokağı) 2 numaralı evinde intihar etti. Bir yıl öncesine kadar Fen Fakültesinde "Hayatı Kimya", "Kimya-yı Sınai Uzvi" ve "Mikroskopiteknik" öğretmenleri olan Müderris Dr. Cevat Mazhar (1), üniversite reformunda "tahdid-i sinn" nedeniyle emekliye ayrılırken arında 60 yıllık olağanüstü bir yaşamöyküsü bırakıyordu.

Prof. Cevat Mazhar'ın intiharı gizlendi, tanyanları arasında bir söylenti olarak kaldı. Ölümünden ancak elli yıl sonra sözlü kaynaklara dayanılarak açıklandı ve İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi tarihçesinde verilen biyografisinde ölüm nedeni olarak gösterildi (2, 3). Olayın, adli tıp raporu ya da ölüm tutanağı gibi bir yazılı belgesi bilinmemektedir. Ancak, bulduğumuz bir özel not Dr. Cevat Mazhar'ın ölümüne bugün birkaç yönden ışık tutacak niteliktedir.

Bu notu incelemeyen önce, Dr. Cevat Mazhar'ı nekrolojilerinin dışındaki kaynaklardan yararlanarak tanıtmak istiyoruz. Cevat Mazhar (1873-1934) Askeri Tıbbiye'nin bir harika çocuğuydu: 1892'de sınıfının birincisi olarak Tabip Yüzbaşı çıktığında 19 yaşındaydı. Bu başarısı için ödüllendirilerek Viyana'ya öğrenime gönderilmiş ve dönüşünde Hamidiye Etfal (Şişli Çocuk) Hastanesinin seçkin kurucu kadrosuna alınmıştır. İki yıla yakın bir süre burada deri ve frengi hastalıkları uzmanı ve biyokimya laboratuvarı şefi olarak görev yapan Kimyager Dr. Cevat Mazhar'ın hastanenin ilk yıllığında özgeçmişini verilmektedir. (4)

Özete, Yüzbaşı Cevat Mazhar 1893 başında tabip olarak Viyana'ya gitmiş, 1898 sonunda kimyacı olarak dönmüştür. Dr. Cevat Mazhar önce Viyana Üniversitesinin Tıp Fakültesinde 2. yıl Prof. **Kaposi** ve Prof. von **Neumann** in kliniklerinde deri hastalıkları ve frengi, Prof. Ludwig'in yanında klinik kimya dallarında eğitim görmüştür. Her üç profesör isimlerini günümüze kadar yaşatan buluşlarıyla ünlüdür: Dr. Moritz Kaposi (1837-1902) "Kaposi hastalığı", Dr. Isidor von Neumann (1827-1906) "Neumann sendromunu" tanımlamış; Kimya doktoru Ernst Ludwig (1849-1915) adını "Ludwigit" mineraline vermiştir. Dr. Cevat Mazhar daha sonra iki yıl Kimya Fakültesinde Prof. Adolf von Lieben (1836-1914) ve Prof. Hugo Weidel (1849-1899) ile birlikte; son olarak da 1 yıl "Polytechnikum" rektörü Prof. Hugo Ritter von Perger'in (1844-1901) organik kimya laboratuvarında çalışmıştır.

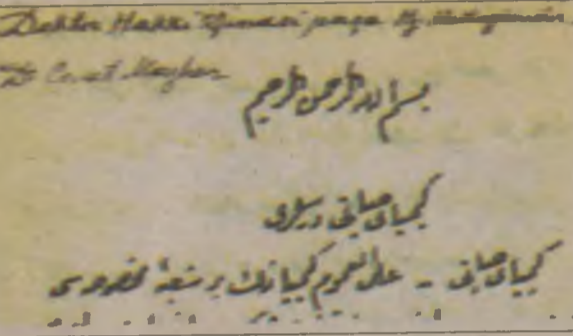
Cevat Mazhar dönüşünde 1899 Haziran'ında açılacak olan Hamidiye Etfal Hastahane-i Alisi'nde görevlendirilir. Deri hastalıkları kliniği onun şefliği altındadır, fakat hastaneyi tanıtan Alman tıp dergisi Deutsche Medizinische Wochenschrift Cevat Mazhar adına yalnız "Kimyacı" sanını yakıştırmıştır - "Dr. Djevad Bey, der Chemiker" (5). Kolaağası Cevat Mazhar Bey 1901 başında Hamidiye Etfal Hastanesinden Askeri Tıbbiye kimya muallim muaviniğine ve Gümrük Tahlihanesi sorumluluğuna atandı. Daha sonra Sivil Tıbbiye öğretim üyeliğine seçildi; askeri ve sivil tıp fakülteler 1908'de birleştirildiğinde "Kimya-yı maadin" Müderrisi Nişan Hokasyan Efendi'nin muavini idi. İttihat ve Terakki yönetimi, II. Abdülhamid döneminde üst düzeylerde kadro sahibi olan devlet memurlarını görevlerinden uzaklaştıran Kimyager Binbaşı "rifatlı" Cevat Mazhar Bey üniversiteden ilk defa ayrılmış oldu. Terce-me-i hali de kısıldı: "Cevat Mazhar Efendi 'Binbaşı'. Bidayet-i neş'etinde kimya tahsili için hükümet-i seniyye tarafından Viyana'ya izam ve avdetinde Mekteb-i Tıbbiye[-i Şahane]'ye nasbedilip akib-i inkılabda kadro harici bırakılarak elyevm Kimyahane-i Askeriye'de müstahdemdir" (6).

Dr. Cevat Mazhar Balkan ve I. Dünya Savaşlarında özel görevlerle askeri kimyagerlik yaptı. Cephelelerde büyük güçlükler yaşadı ve esir düştü (2). Nihayet, 1917'de Alman öğretmenlerin yanında Darülfünun-u Osmani Fen Fakültesi'nin "Kimyagerler Zümresine" öğretim üyesi olarak üniversiteye döndü. Almanların 1918 sonunda ayrılmasından sonra görevini büyük bir gayretle sürdürdü, kimya eğitimindeki boşluğu doldurmak için peşpeşe ders kitapları yayımladı (7). Bu dönemde Türkiye'de kimya eğitimi modern sayılacak düzeyde, ancak bir teknik öğretim özelliğindedir. Müderris Cevat Mazhar'ın biyokimya dersleri bu bilim dalını öğrencilere yet-

kinlikle aktardığı söylenebilir (8).

İstanbul Darülfünunu'nda reform ve tasfiye hazırlıklan 1930'ların başında ortaya çıktı. Özellikle Profesörler yeni yapılanma içinde bilim dallarının yer alması için gayret gösterirken kendi hizmetlerine dikkat çekmek için yayımlar yaptılar, yan etkinliklere giriştiler. Cevat Mazhar'ın gelen dalgayı görerek, daha önce "Meşrutiyet inkılabı" ertesinde kadro dışı bırakılmış olmanın deneyimiyle, kendine bir sığınak arayışına girdiği düşünülebilir.

Oyle anlaşılıyor ki, başvurduğu kişilerden biri Askeri Tıbbiye'den tanıdığı, iki sınıf büyüğü **Hakkı Şinasi Paşa**'dır. Tbp.Tuğamiral Hakkı Şinasi (Erel, 1869-1941) İstanbul Milletvekilidir ve 1924'tenberi meclistedir. Hakkı Şinasi Paşa ile Cevat Mazhar Hamidiye Etfal Hastanesinin ilk yıllarında birlikte çalışmışlar; Dr. Cevat Mazhar çalışmalarına karşılık

RESİM 1. Dr. Cevat Mazhar'ın Dr. Hakkı Şinasi Erel'e biyokimya kitabını sunuşu

ödüllendirilirken Başhekim yardımcısı olan Dr. İsmail Hakkı Şinasi 1904'te bir ihbarla hastaneden uzaklaştırılıp Konya'ya sürgüne gönderilmiş, İttihatçılar işbaşına geçince Bahriye Hastanesi başhekimisi olmuştu. Dr. Cevat Mazhar Üniversite ders notlarının bir toplu basımını üniversite reformundan önce Hakkı Şinasi Paşa'ya (latin harfleriyle imzalayarak) sundu (9). Hakkı Şinasi Paşa bu yıllarda CHF içinde oldukça etkili bir isimdi (10) ve 1930'da Fırka adına Türkiye mason derneklerinin "Büyük Maşrak" yönetimine el koyan kişiydi (11). Cevat Mazhar Hakkı Şinasi Paşa'nın siyasal gücünü bilecek ve onunla konuşabilecek konumdaydı (**Resim 1**). Hakkı Şinasi Paşa'nın, Cevat Mazhar'ın kendisine armağan ettiği kitabın iç kapağının üstüne onun intiharından sonra (eski Türkçe) elyazısıyla şu notu düştüğünü görüyoruz (**Resim 2**):

Darülfünun'ın ıslahatında açıkta bırakılan Cevat Mazhar ez her cihet çok müteessir olmuş ve dahil-i verid klor-u baryum zerk ederek kendini öldürmüştür. Bu, adeta tepkisiz not bize Dr. Cevat Mazhar'ın intihar yöntemini anlatmaktan öte nedenleri konusunda ipuçları vermektedir.

Üniversite Reformunda, Dr. Cevat Mazhar gibi yaş gerekçesiyle gösterilerek açığa çıkarılan öğretim üyelerinden hekim olanların hemen hepsine yeni görevler verilmiştir. Çalışamayacak durumda olanlara ise - Cevat Mazhar'ın Askeri Tıbbiye'den sınıf arkadaşı - akciye (psikiyatri) profesörü Dr. **Raşit Tahsin**'e (Tuğsavul, 1870-1936) olduğu gibi, destekler sağlanmıştır. Raşit Tahsin binbaşı rütbesinden emekli aylığı bağlandığı için geçim sıkıntısına düşmüş, kendisine bu durumdaki üç emekli öğretim üyesiyle birlikte, Sağlık Bakanı Dr. **Reflik Saydam**'ın girişimiyle, (çalışan hekim maaşı 35 lira iken ayda 75 liralık) ayrıcalıklı bir emekli maaşı bağlanmıştır (12). Hekim dayanışması, reformda Kulak Burun Boğaz kliniğinden ayrılan Dr. **Ziya Nuzi Paşa**'nın (Birgi 1872-1937) aynı yılın ara seçimlerinde Afyonkarahisar milletvekili seçilmesine kadar varmıştır.

Dr. Cevat Mazhar Hamidiye Etfal Hastanesinden ayrıldıktan sonra hekimlik yapmamış, kendini yeni mesleğine adanmıştır. İstanbul'daki Türk hekimlerin 1919'da oluşturduğu "Ettiba Muahedenet Cemiyeti" (Türk Hekimle-

RESİM 2. Dr. Hakkı Şinasi Paşa'nın Dr. Cevat Mazhar'ın intiharı ile ilgili elyazısı notu

ri Dostluk ve Yardım Derneği)'ne girmediği gibi, 1928'deki yasal düzenlemeye göre hekimlerin kaydolmaya zorunlu tutuldukları (1219 sayılı yasa, Md. 15) Ettiba Odası'nda da yoktur. Cevat Mazhar yalnız kitaplarında "Doktor Kimyager" olduğunu yazar; onun dışında doğrudan hekimlikle ilgili görünmez. Aynı yıllarda Dr. Cevat Mazhar'dan hekim kökenli başka kimyacılar da vardı: Dr. Fehmi Rıza (Anlı, 1874-1943), Dr. Cevat Tahsin (Tin, 1875-1944) ve Dr. İbrahim Ethem (Etem Ulagay, 1880-1943). Onlar, Cevat Mazhar'ın aksine Tabip Odası ile üyelik ilişkilerini sürdürmekteydiler (13).

Prof. Cevat Mazhar'la birlikte Fen Fakültesinden emekliye ayrılan arkadaşlarından Prof. Ligor Bey (Taranakidis-Kimyacı, 1875-1956) İzmir'e lise kimya öğretmeni olarak atanmış; Prof. Ömer Şevket Bey (Özöncel/Öncel, 1880-1950) Afganistan'da açılan Kabil Tıp Fakültesine öğretim üyesi olmuştu (14). Öyle sanıyoruz ki, Cevat Mazhar kendisine iletile yeni iş önerilerini uygun bulmamış; belki de İstanbul'da lise öğretmenliği gibi, sözlerin yerine getirilmesini bir kış boyu beklemişti. Ona yardım elini uzatabilecek bir diğer sınıf arkadaşı Partinin Trakya Müfettişi ve İstanbul milletvekili Dr. İbrahim Zati Bey'di (Öngören, 1875-1952).

Dikkati çeken bir nokta, Cevat Mazhar'ın intiharının Dr. Reşit Galib'in tüberküloz zatürriiden ölümünden (5 Mart 1934) birkaç gün sonraya rastlamasıdır. Dr. Reşit Galip üniversite reformunun mimarlarından ve yürütücülerindedir; reformun ilanına kadar Eğitim Bakanlığı yapmıştır. Dr. Cevat Mazhar, aradığı son desteği Reşit Galip'te bulmuş ve onunla kaybetmiş olabilir mi? Bu soru, başka tanıklıklar bulununca ya kadar cevapsız kalacaktır.

"Klor-u baryum", yani Baryum klorid (Bari kloridum) yeni Türk Farmakopesinde "eczanelerde bulunması lazım gelen ilaçlar" arasında sayılmıştır ve zehirli olduğu için "ayrın bulundurulacaktır" kaydı taşımaktadır (15). Baryum diklorid, Barium chloratum, Chlorbarium olarak da bilinen bu baryum tuzu çok düşük dozlarda kalp ve bağırsak hareketlerini uyarmak için kullanılmıştır (16). Yüksek dozları ise şiddetli toksiktir. Dr. Cevat Mazhar kolayca edinebileceği bileşiğin tüm toksisitesini, ne yazık ki, kendi varlığına yönelmiştir. Hakkı Şinasi Paşa'nın notuna göre Dr. Cevat Mazhar kendi damarlarına bir baryum klorid eriyiği vererek intihar etmiştir. Cevat Mazhar'ın "feci çırpıntılar içinde" öldüğü bilinmektedir (2). Baryum zehirlenmesinin klinik bulguları bu gözlemlerle uyumludur. Baryum klorid, suda kolayca eridiği için baryum tuzlarının en toksiklerindedir: 1 gr. Baryum klorid 20° C'da 2.5 ml su içinde, kaynar suda ise 1.5 ml içinde çözünür. Baryum tuzları Potasyum elementinin hücre dışından hücre içine hızla girmesine neden olur. Özellikle kas hücreleri bu geçişten doğrudan etkilenir, kasılmalar, krampolar ve kolikler oluşur. Kalp kasının aşırı uyarımı sonucu tehlikeli hızlı ve düzensiz atımlar (ventriküler taki-aritmiler) ortaya çıkar (17). Diğer yandan, dolaşımdan Potasyum kaybı ağır hipokalemi ile solunum felcine neden olur. Baryum kloridin 70 kgr.lık bir erişkinde öldürücü ortalama dozu [LD50] 1 gr. kabul edilir ve bu düzeyde zehirlenen kişi sağaltılamaz ise bir saat içinde ölür.

Dr. Cevat Mazhar'ın ölüm haberi **Polikli-nik ve Tedavi Notları [Dirim]** gibi genel tıp dergilerinde "şuun" arasında yer alırken, dönemin ünlü psikiyatristleri tarafından yayımlanan dergilerde (Mazhar Osman'ın **İstanbul Seririyatı** ve Fahrettin Kerim'in **Tıp Dünyası**) bu olaya hiç değinilmedi. Bizce, aynı yıllar için yayımlanan bir araştırmada Türkiye'de intiharların büyük kısmına neden gösterilen olgular (18), Kimyacı Dr. Cevat Mazhar'ın yaşamının son gerçekleri oldu: "iğbirar" (kırılganlık) ve "fakt-ü-zarüret" (yoksulluk).

Kaynaklar:

Yer darlığından kaynakları yayımlayamıyoruz. İsteyenler yazardan (seref@superonline.com) dan veya CBT'nin İnternet sayfasından edinebilirler.

